

Multikulturní
Vzdělávání
Sociálních
Pracovníků

JUDr. Věra Novotná

Sociálně právní ochrana dětí

Obsah

strana

Úvod.....	4
Kapitola I. Základní principy sociálně-právní ochrany dětí a významné ústavní a mezinárodní dokumenty.....	4
Článek 1 Hlavní principy právní úpravy.....	5
Článek 2 Ústava České republiky.....	6
Článek 3 Listina základních práv a svobod.....	6
Článek 4 Úmluva o právech dítěte.....	8
Kapitola II. Vztahy mezi rodiči a dětmi.....	9
Článek 1 Rodičovská zodpovědnost.....	10
Článek 2 Zákonné zastoupení, opatrovnictví a poručenství.....	11
Kapitola III. Právní úprava sociálně-právní ochrany dětí v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí	13
Článek 1 Definice sociálně-právní ochrany dětí a kterým dětem se poskytuje.....	13
Článek 2 Orgány sociálně-právní ochrany dětí.....	15
Článek 3 Okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrany zaměřuje...	16
Článek 4 Opatření sociálně-právní ochrany.....	18
Kapitola IV. Náhradní výchova.....	25
Článek 1 Zprostředkování osvojení a pěstounské péče.....	25
Článek 2 Formy náhradní výchovy.....	28
Kapitola V. Péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost.....	34
Článek 1 Působnost orgánů sociálně - právní ochrany dětí.....	35
Článek 2 Trestná činnost dětí a mladistvých.....	35
Článek 3 Řízení o přestupku.....	37
Článek 4 Ochrana dětí týraných, zneužívaných a zanedbávaných.....	38
Kapitola VI. Sociálně-právní ochrana dětí ve vztahu k cizině.....	38
Článek 1 Zajišťování návratu dětí nacházejících se v cizině bez doprovodu.....	40
Článek 2 Sociálně-právní ochrana dětí ve zvláštních případech.....	40
Článek 3 Navrácení dětí protiprávně přemístěných nebo zadržovaných podle Úmluvy o občanskoprávních aspektech	

mezinárodních únosů dětí.....	41
Článek 4 Řešení situace dítěte podle Úmluvy o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské zodpovědnosti a opatření k ochraně dětí.....	44
Kapitola VII. Zařízení sociálně-právní ochrany dětí.....	47
Kapitola VIII. Poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami.....	49
Kapitola IX. Povinnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí a povinnosti státních orgánů, dalších právnických a fyzických osob a pověřených osob při sdělování údajů, vedení dokumentace, mlčenlivost	50
Článek 1 Povinnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí při sdělování údajů.....	50
Článek 2 Povinnosti státních orgánů, dalších právnických a fyzických osob a pověřených osob.....	50
Článek 3 Povinnosti rodičů a jiných osob odpovědných za výchovu dítěte.....	50
Článek 4 Vedení spisové dokumentace, mlčenlivost.....	51
Kapitola X. Modelové situace.....	52
Kapitola XI. Doporučená literatura.....	64
Kapitola XII. Právní předpisy a mezinárodní dokumenty.....	65

2.4. Osvojení

Optimální formou náhradní výchovy a náhradní rodinné péče je osvojení (§ 63 - § 77 zákona o rodině), kterým vznikají mezi osvojitelem a osvojencem **vztahy jako mezi rodiči a dětmi** a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Osvojitelé mají při výchově dítěte v plném rozsahu rodičovskou zodpovědnost (§ 63 odst. 1). Dítě získává příjmení osvojitele a **vztahy k původní rodině, na rozdíl od pěstounské péče zanikají**. Mezi osvojencem a osvojitelem **musí být přiměřený věkový rozdíl**, přičemž osvojit lze jen dítě nezletilé (§ 65).

Jako společné dítě mohou někoho osvojit jen manželé a je-li osvojitel manželem, může osvojit dítě jen se souhlasem toho druhého. Souhlasu druhého manžela však není třeba, jestliže druhý manžel pozbyl způsobilost k právním úkonům nebo je-li opatření souhlasu spojeno s těžko překonatelnou překážkou (§ 66).

K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte, a to i v případě, že rodič dítěte je nezletilý, a je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, pak i jeho souhlasu. K osvojení dítěte do ciziny je třeba souhlasu Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně (§ 67).

Pokud jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte jeho rodiče, **není třeba jejich souhlasu**, jestliže

- a) po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali **opravdový zájem** o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo
- b) po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě **žádný zájem**, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.

O splnění těchto podmínek, tj. zda rodiče neprojevovali zájem stanovený zákonem rozhoduje soud, a to ke dni podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany - obecním úřadem obce s rozšířenou působností jako opatrovníkem dítěte, popřípadě rodičem dítěte (§ 68).

Souhlasu rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci osvojovaného dítěte není také třeba, jestliže dají souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. V těchto případech je pak třeba k osvojení souhlasu opatrovníka, který musí být osvojovanému dítěti v řízení o osvojení ustanoven.

Souhlas předem musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem nebo před příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí a může být dán nejdříve 6 týdnů po narození dítěte. **Svůj souhlas může rodič odvolat pouze do doby, než je dítě na základě rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí -**

obecního úřadu obce s rozšířenou působností umístěno do péče budoucích osvojitelů, do tzv. předadopční péče (§ 68, § 68b).

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě nejméně po dobu tří měsíců v péči budoucího osvojitele, a to na jeho náklady. Pokud je dítě vhodné do osvojení v ústavu nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z rozhodnutí soudu nebo z vůle rodičů, rozhodne o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů orgán sociálně-právní ochrany (§ 69 odst. 2 zákona o rodině a § 19 odst. 1, písm. a) zákona o SPOD).

Pokud se rozhodne osvojit pěstoun dítě svěřené mu do pěstounské péče, nevyžaduje zákon o rodině, aby dítě pobývalo v předadopční péči pěstouna na jeho náklady. To platí i v případech, kdy se rozhodne osvojit dítě svěřené mu do výchovy jiná fyzická osoba než rodič podle § 45 zákona o rodině, a v případech, kdy se rozhodne osvojit dítě poručník, který o dítě osobně pečuje (§ 69 odst. 3 a 4).

Osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti (§ 64).

Soud má povinnost zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření zdravotní stav osvojitelů, jejich osobnostní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepříčí účelům osvojení a s výsledky svého šetření seznámit osvojitele a zákonné zástupce dítěte. Soud má také povinnost vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany (§ 70 zákona o rodině a § 18 zákona o SPOD).

Zákon o rodině rozeznává dva druhy osvojení, a to osvojení zrušitelné a nezrušitelné, přičemž o nezrušitelném osvojení může soud rozhodnout jen u dítěte, které je starší 1 roku věku. Zrušitelné osvojení může soud z vážných důvodů zrušit na návrh osvojence nebo osvojitele.

Pro nároky podle předpisů o nemocenském pojištění, jakož i pro nároky podle pracovněprávních předpisů a zákona o státní sociální podpoře je dítě svěřené do péče jiného občana než rodiče, do pěstounské péče, poručenství a do osvojení posuzováno jako dítě vlastní.

2.4.1. Mezinárodní osvojení

Úmluva o právech dítěte zaručuje dítěti dočasně nebo trvale zbaveného svého rodinného prostředí nebo dítěti, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem, a to formou náhradní péče (čl. 20).

Ty smluvní státy, které uznávají a povolují systém osvojení zavazuje Úmluva uznat osvojení v cizí zemi jako náhradní způsob péče o dítě tehdy, nemůže-li být předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi jeho původu (čl. 21

písm b). Současně Úmluva o právech dítěte předpokládá uzavírání dvoustranných nebo mnohostranných dohod nebo smluv, podle kterých by se umístění dítěte do péče v jiné zemi uskutečňovalo (čl. 21 písm. e).

Z hlediska procesního zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů v § 2 uvádí, že ustanovení tohoto zákona se použije jen pokud nestanoví něco jiného mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána. To znamená, že jsou-li určité vztahy předmětem mezinárodní smlouvy, použije se nejprve tato smlouva. Pro realizaci mezinárodních osvojení byla v roce 1993 přijata Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou ČR ratifikovala v roce 2000 .

2.5. Ústavní výchova

K nařízení ústavní výchovy (§ 46 zákona o rodině) a k podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany se přistupuje tehdy, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže ze závažných důvodů rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte ji nemohou nebo nechtějí zabezpečit. **Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí tj. svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče, do pěstounské péče nebo do osvojení, které mají pochopitelně přednost před péčí ústavní, pokud to je v zájmu dítěte. Pokud dítě nemůže být umístěno do některé z výše uvedených forem náhradní rodinné péče ukládá § 46 odst. 2 zákona o rodině soudu zkoumat, zda by nebylo vhodné dítě umístit do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (§ 42 zákona o SPOD).**

Ústavní výchova může být nařízena jen u nezletilého dítěte a z důležitých důvodů ji může soud prodloužit až o 1 rok po dosažení jeho zletilosti.

2.6. Pobyt dětí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a provoz zařízení

Mezi formy náhradní výchovy je třeba zařadit i pobyt dětí a péči o ně v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kde děti pobývají nejen krátkodobě, ale i delší dobu, pokud je pobyt dětí v tomto zařízení vhodnější. Tato zařízení (§ 42 zákona o SPOD) poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku (§ 15 zákona o SPOD), dále dítěti tělesně nebo duševně týranému nebo zneužívanému nebo dítěti, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc spočívá v uspokojování základních životních potřeb včetně ubytování a v zajištění lékařské péče zdravotnickým zařízením, psychologické a jiné obdobné nutné péče. V zařízení se poskytuje pomoc a ochrana také dětem, které nesplňují podmínky § 2 odst. 2 zákona o SPOD.

V zařízení se poskytuje ochrana a pomoc též dítěti, které nemá na území ČR trvalý pobyt, pokud se ocitlo bez jakékoli péče nebo pokud jsou jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny, a to po dobu, než rozhodne soud o návrhu obecního úřadu obce s rozšířenou působností na nařízení předběžného opatření.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je povinno poskytovat služby a zajistit jeho provoz nepřetržitě.

Zákon o SPOD rovněž stanoví určité základní minimální standardy pro vybavení zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Dítě se v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc umísťuje

- a) na základě rozhodnutí soudu,
- b) na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností,
- b) na základě žádosti zákonného zástupce dítěte, nebo
- c) požádá-li o to dítě.

2.7. Úkoly orgánů SPOD po nařízení ústavní a ochranné výchovy

Po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy obecní úřad obce s rozšířenou působností sjedná dobu a místo přijetí dítěte do příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy; přitom vyzve rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte, aby dítě ve stanoveném termínu předali určenému zařízení, popřípadě s jejich souhlasem může zabezpečit umístění sám. Nepodrobí-li se rodiče nebo jiné fyzické osoby odpovědné za výchovu dítěte rozhodnutí soudu, podá obecní úřad obce s rozšířenou působností soudu návrh na výkon rozhodnutí (§ 28 zákona o SPOD a Instrukce MS, MV, MZ, MŠMT a MPSV ze dne 5.4. 2007, kterou se upravuje postup při výkonu soudních rozhodnutí o výchově nezletilých dětí č.j 142/2007- Org., § 272 až § 273a OSŘ).

Další povinností orgánů SPOD je sledování výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy (§ 29 zákona o SPOD).

Zákon o SPOD obsahuje oprávnění obecních úřadů obcí s rozšířenou působností **sledovat dodržování práv dítěte v ústavní péči** a to bez ohledu na to, o jaký druh ústavu jde, kdo je zřizovatelem ústavu nebo jeho provozovatelem. Ukládá se proto povinnost zaměstnanci obecního úřadu obce s rozšířenou působností příslušného podle místa trvalého pobytu dítěte pravidelně v ústavním zařízení navštěvovat děti, jimž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, a rovněž děti, které byly svými rodiči opuštěny (ponechány matkou ve zdravotnickém zařízení - viz § 10a odst. 1 zákona).

Činnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností spočívající ve sledování dětí v zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy nezasahuje do odborné péče, která se dítěti v ústavu (zařízení) poskytuje (zdravotní, výchovná apod.). Je to možnost ověřit si, že základní osobní práva dítěte jsou respektována, že nadále

trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, a to také s ohledem na oprávnění obecního úřadu obce s rozšířenou působností podávat návrhy soudu týkající se ústavní výchovy nebo ochranné výchovy podle zákona č. 218/2003 Sb. Důležité je oprávnění obecního úřadu obce s rozšířenou působností působit k tomu, aby do jednoho ústavu byli umísťováni sourozenci, a tak nebyly zpřetrhány citové vazby mezi nimi.

Obdobně má orgán SPOD navštěvovat i děti umístěné v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Pokud je dítě umístěno v zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, může dočasně pobývat mimo zařízení o čemž rozhoduje ředitel zařízení. Pobyt dítěte mimo zařízení může povolit ředitel za podmínky, že k dočasnému pobytu mimo zařízení dal souhlas místně příslušný orgán sociálně-právní ochrany, kterým je obecní úřad obce s rozšířenou působností podle místa trvalého pobytu dítěte.

Kapitola V.

Péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost

V. 1 Obecně :

Péče o děti vyžadující zvýšenou pozornost je součástí sociálně-právní ochrany dětí a spočívá především v sociálně preventivních a výchovných aktivitách a aplikaci metod sociální práce. Tyto aktivity je třeba využívat jak v sociální práci s rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, tak v sociální práci s dětmi. Péče o tyto děti je v zákoně o SPOD uložena obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností, přičemž vzájemná spolupráce s dalšími subjekty, které mají v působnosti péči o děti se považuje za nezbytnou (§ 31 - § 34).

Zákon o SPOD ukládá povinnost vyhledávat a chránit takové děti různými formami a způsoby prevence. Smyslem uložených povinností obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností je přijímat v oblastech možného ohrožení taková opatření, aby k ohrožení a narušení dětí vůbec nedocházelo a pokud k tomu dojde, pracovat s dětmi a jejich rodiči nebo osobami odpovědnými za jejich výchovu tak, aby se předešlo dalším nepříznivým důsledkům.

Působnost je rozdělena mezi obecní úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností (§ 31, § 32) zejména proto, že tyto orgány jsou především nositeli povinností uložených zákonem o SPOD a mají nejbližší k přijímání konkrétních opatření ve vztahu ke konkrétním dětem a rodinám.

V této souvislosti je vhodné připomenout obsah ustanovení § 10 odst. 2 a § 39, která ve vztahu k těmto dětem jsou velmi významná. Podle zmíněných ustanovení